

A *-BARÁT* UTÓTAGÚ ÖSSZETETT MELLÉKNEVEK KORPUSZALAPÚ VIZSGÁLATA

Keserű Rebeka Dóra

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés.....	2
2. A vizsgálat középpontjában álló konstrukció	2
3. Adatgyűjtés.....	2
3.1. A Magyar Nemzeti Szövegtár adatai	2
3.2. A Magyar Történeti Szövegtár adatai	5
4. Az <i>N.barát</i> konstrukció kialakulásának és begyakorlásának lehetséges okai	7
4.1. Az <i>N-nek a barátja</i> és a <i>barátja az N-nek</i> szerkezetek.....	8
4.2. A <i>barát</i> melléknévi előfordulása.....	9
4.3. A polaritás szerinti pár megléte	10
4.4. A <i>-barátos</i> vagy <i>-baráti</i> lehetséges utótagok.....	11
4.5. Nyelvi kontaktus, idegen nyelvi hatás.....	12
5. Jelentés	13
5.1. Az előtagok (N_2) ontológiája.....	14
5.1.1. Első-, másod- és harmadrendű ontológiai kategorizáció.....	15
5.1.2. Részletesebb ontológiai kategorizáció.....	16
5.1.3. A kategorizáció ellenőrzése	18
5.1.4. A kategorizáció eredményei.....	20
5.2. A jelzett szavak (N_1) ontológiája.....	23
5.3. Eredmények az $N_2.barát$ N_1 konstrukció szintjén	26
6. A <i>-barát</i> mint képzőszerű utótag	26
6.1. A <i>barát</i> pozitív értéktartalmának elhalványulása	26
6.2. A <i>-barát</i> utótag képzőszerűsödése	27
7. Összefoglalás.....	28
Hivatkozott irodalom.....	30

1. BEVEZETÉS

A *-barát* utótaggal alkotott összetett melléknevek (például *környezetbarát*, *felhasználóbarát*) sajátossága, hogy bár a *barát* kifejezés szófaja főnév, ebben a konstrukcióban az utótag konverzió megy keresztül (Cser 2017: 15), tehát anélkül történik szófajváltás, hogy ez alakilag jelölve lenne. A kutatás ebből a jelenségből kiindulva a Magyar Történeti Szövegtár és a Magyar Nemzeti Szövegtár (v2.0.5) adatain keresztül igyekszik feltérképezni az *N.barát* konstrukció kialakulásának lehetséges okait, a konstrukció különböző lehetséges jelentéseit és ezek összefüggéseit, illetve ehhez kapcsolódóan a konstrukció kapcsolódási mintázatának változatosságát, illetve az ebben bekövetkezett esetleges változásokat.

2. A VIZSGÁLAT KÖZÉPPONTJÁBAN ÁLLÓ KONSTRUKCIÓ

A dolgozat a *-barát* utótagú összetett mellékneveket konstrukciósan, azaz az összetett nyelvi szerkezeten belül szimbolikus viszonyok hálózatában, és nem elkülönülő nyelvi egységként vizsgálja (Simon 2024; Tolcsvai Nagy 2017a: 51–52.). Az *N.barát* melléknevekkel (például *környezetbarát*) két szereplő és ezek viszonya konstruálódik meg (például *környezetbarát közlekedés*). 1. A jelzett szó reprezentálja azt az entitást, amely bizonyos tulajdonságokkal rendelkezik, ez a JELLEMZETT SZEREPLŐ (N_1). A példában a *közlekedés* főnév dolgozza ki a JELLEMZETTET. 2. Az összetett szó előtagja jelöli azt a másodlagos szereplőt (landmarkot) (N_2 , lásd a példában a *környezet* főnévvel kidolgozva), amellyel N_1 pozitív viszonya fennáll, és amely viszonyulást az összetett melléknév JELLEMZŐként megjeleníti. A *környezetbarát közlekedés* kifejezésben tehát a közlekedés a JELLEMZETT N_1 , amelynek JELLEMZŐje, hogy nem árt a *környezetnek*, N_2 -nek, vagy kifejezetten kedvező hatással van N_2 -re. A komponensek szemantikailag összeegyeztetődnek a *-barát* utótag által jelölt $N_1 - N_2$ viszonyban.

Bár a dolgozat elsődleges fókusza az *N.barát* szerkezet és a *barát* kifejezés konverziója, az elemzés mind a kapcsolódási mintázatok, mind pedig a jelentés vizsgálata során az *N₂.barát* N_1 konstrukciót alapul véve történik, ez adja az értelmezés közvetlen kontextusát.

3. ADATGYŰJTÉS

3.1. A MAGYAR NEMZETI SZÖVEGTÁR ADATAI

A Magyar Nemzeti Szövegtár (a továbbiakban MNSZ) 2.0.5-ös verziójában a *-barát* utótagú összetett melléknevek kilistázása a „+barát” keresőkifejezéssel történt, a részletes keresésben névszó jellegű, azon belül melléknév szófaji beállítással. Az adatbázis ezekkel a keresési feltételekkel 27625 találatot adott.

A keresési eredmények lemmára lekért gyakorisági listáján láthatóvá válik, hogy az egyes típusok (vö. Ladányi 2017: 534), az előtag alapján különböző szerkezetek hány előfordulással szerepelnek a kinyert konkordanciában (vö. Ladányi 2017: 537–538.). A legnagyobb előfordulással a *környezetbarát* szó rendelkezik (7791) – ez a tokenszám a többi típus példánygyakoriságához (vö. Ladányi 2017: 535–536.) képest kiugróan magas –, a második leggyakoribb típus a *családbarát*, amely 3106-szor, a harmadik pedig a *felhasználóbarát*, amely 1187-szer fordul elő a korpuszban. A gyakorisági lista alapján összesen 768 típus adatolható. (A továbbiakban az MNSZ-ből kiemelt konkrét adatok után zárójelben az adott szó szövegtárbeli sorszáma található, ennek segítségével az előfordulás közvetlenül visszakereshető.)

Az alábbi táblázat a gyakorisági lista első tíz elemét, a tíz leggyakrabban előforduló típust sorolja fel, megadja az egyes típusok előfordulási számát (példánygyakoriságát) az MNSZ-ben, illetve az összes adathoz (27625) képest az egyes típusok részesedését (százalékban kifejezve).

környezetbarát	7791	28,2%
családbarát	3106	11,2%
felhasználóbarát	1187	4,3%
gyermekbarát	812	2,9%
ügyfélbarát	794	2,9%
állatbarát	780	2,8%
természetbarát	770	2,8%
nyomtatóbarát	630	2,3%
emberbarát	551	2,0%
oroszbarát	438	1,6%

1. táblázat. Az MNSZ tíz leggyakoribb *N.barát* szerkezete

A gyakorisági lista egyes elemeinek (egyes típusokhoz tartozó előfordulásainak) véletlenszerű ellenőrzésekor kiderült, hogy bizonyos adatok többször, különböző azonosítókkal szerepelnek

az MNSZ-ben, a példánygyakoriság adatai tehát torzíthatnak. A konkordancia mérete nem tette lehetővé az adatok kézi ellenőrzését, az eszköz által elvégzett elemzés pedig nem lett volna felhasználható az Excelbe importált adatok duplumszűrése után. Mivel a kutatás az *N.barát* konstrukció változatosságára irányul, és elvileg minden kifejezésnél hasonlóan megvan a duplikáció lehetősége, ez a torzító hatás csak a kvantitatív adatokban érvényesülhet, amelyek alapján a jelen vizsgálat nem kíván összevetést végezni más konstrukciókkal.

A kutatás során a gyakorisági lista típusait vettem kiindulópontnak, és azokat ellenőriztem azzal a céllal, hogy a téves találatokat kizárva a típusok olyan listájához jussak, amelyek valóban megfelelnek az $N_2.barát$ N_1 konstrukciós sémának. Az elkészített elemzés (lásd Az MNSZ *N.barát* adatai (1. számú melléklet) táblázat) megmutatja ugyan az egyes típusok pontos előfordulási számát, de az bizonytalan, hogy minden előfordulás valóban illeszkedik-e a konstrukciós sémába. Megbízható adatnak tehát csak a típusok ellenőrzött készlete tekinthető, ezért a későbbi számszerűsített adatoknál csak a típusok száma (azaz minden típus egy-egy adatként) szerepel.

Szükséges volt az egyes típusok megfelelőségének vizsgálata, mivel a konkordanciába téves találatok is belekerültek. A lementett gyakorisági lista manuális átvizsgálása során a kutatás szempontjából nem megfelelő adatokat „rossz” címkével jelöltem az Excel-táblázatban, majd a kizárás oka alapján a fals találatokat négy kategóriába soroltam:

1. főnévi alaptag/utótag: olyan adatok, amelyekben a *barát* főnévként (nem melléknévként) szerepel (például *felebarát*, *házibarát*, *álbarát*);

2. eltérő jelentés: olyan adatok, amelyek lehetségesen megvalósíthatják ugyan az *N.barát* melléknévi konstrukciót, de az előfordulásokban a *-barát* főnévi utótag, és eltérő, általában 'egyházi személy' jelentésben szerepel (például *másolóbarát*, *szereztesbarát*, *gyóntatóbarát*);

3. tárgyragos (homonim) alak: olyan adatok, amelyek fonológiailag *barát* végződésűek, de egy másik szó tárgyragos alakjai (például *Albarát* – „Rajmund elfoglalta az Orontész mellett fekvő Rugiát, valamint *Albarát*.” (#841917127));

4. ismétlés: olyan adatok, amelyek valamilyen okból többször szerepelnek. Ez lehet olyan eset, amikor az MNSZ (indokoltan) különböző adatként kezeli a kötőjellel írt és a kötőjel nélkül írt formát (például *befektetésbarát* és *-befektetésbarát*), ilyenkor a ritkábban előforduló, kötőjeles forma kerül kiszűrésre – ez olyan kis adatvesztéssel jár, ami elenyésző a teljes kutatás szempontjából. „Ismétlés” besorolást kaptak emellett az olyan adatok is, ahol egy kötőjeles összetétel esetében csak a második taghoz tapad a *-barát*, és ezzel párhuzamosan önálló adatként is előfordul az adott tag és a *-barát* összetétele (például *baba-mamabarát*,

illetve *mamabarát*). Mivel a kapcsolódási mintázatok vizsgálatához egyértelműen a vizsgált konstrukciós séma megvalósulásait szükséges felhasználni, a dolgozat csak az egy (főnévi) előtag + *-barát* (melléknévi kimenetelű) kapcsolatokat vizsgálja, a halmozást nem.

Az MNSZ *N.barát* adatai táblázat (1. számú melléklet) alapján a legtöbb kizárt adat a főnévi alaptag/utótag kategóriába került (49), az ismétlés (18), az eltérő jelentés (11) és a tárgyragos alak (2) kategóriák ehhez képest meglehetősen kevés típust tartalmaznak. A gyakorisági lista 768 adatából összesen tehát 68 kapott „rossz” megjelölést, ami az összes típus 8,9 százalékát jelenti. Az összes példány (27625) közül ez 265 fals adatot jelent, ami az összes előfordulásnak csak 1 százaléka.

A gyakorisági listából 12 adat „rossz/jó” megjelölést kapott, ami azt jelenti, hogy az adott előtag az MNSZ-ben előfordul a kutatás szempontjából releváns és irreleváns szerkezetben is (a manuális ellenőrzések alapján). A *nőbarátnak* például lehet megfelelő (‘a nők kedvelője’, lásd „A tudósok közül azért volt más nagy *nőbarát* is...” (#237982288)) és nem megfelelő (‘női barát’, lásd „Ezzel együtt a *nőbarát* mint egy potenciális szerelem tárgya is” (#48731057)) előfordulása is. Ezek az adatok rámutatnak arra, hogy a legpontosabb eredményekhez szükség lenne az összes példány egyenkénti vizsgálatára, ha a megvalósulásoknak a korpuszban adatolható teljes körére kiterjesztenénk az elemzését. A jelen kutatás elsődlegesen a sémát megvalósító típusokra és a konstrukción belüli változatosság feltárására irányul.

Hiba	Típusok száma (db)	Megoszlása (%)
főnévi alaptag/utótag	49	61,3%
eltérő jelentés	11	13,8%
tárgyragos alak	2	2,5%
ismétlés	18	22,5%

2. táblázat. Az MNSZ-ben található fals típusok arányai

3.2. A MAGYAR TÖRTÉNETI SZÖVEGTÁR ADATAI

A Magyar Történeti Szövegtár (a továbbiakban MTSZ) adatait a fentiekhez nagyon hasonlóan kezeltem. Ebben az adatbázisban a részletes keresés nem áll rendelkezésre, ezért minden „+barát” szóalak keresési feltételnek megfelelő találat belekerült a vizsgálatba. Az adatok esetében itt szintén készítettem egy gyakorisági listát, amely összehasonlítható az MNSZ-ből

lekért gyakorisági listával. Az MTSZ 106 típust tartalmaz, ezeket, illetve a típusok minden példányát (összesen 356 előfordulás) is lementettem, hogy a legkorábbi előfordulások is azonosíthatóak legyenek. A két lista Az MTSZ N.*barát* adatai – példányok (2. számú melléklet) és Az MTSZ N.*barát* adatai – típusok (3. számú melléklet) táblázatokban található.

Az MTSZ adatai közül a manuális átvizsgálás során 155 példányt (az összes 43,5 százalékát) jelöltem meg a kutatás szempontjából nem megfelelőként (lásd a táblázatban „rossz” címkével), amely a típusok szempontjából 31 különböző (29,2 százalék), nem megfelelő összetételt jelent. Ezekből látszik, hogy az MTSZ adatainak esetében meglehetősen sok az irreleváns példány és típus, amit az elemzőeszköz hiánya okozhat.

Az MTSZ nem megfelelő adatait az MNSZ adatához hasonlóan kategóriákba rendeztem a kizárás oka alapján. A főnévi alaptag/utótag, az eltérő jelentés és a tárgyragos alak kategóriákat ugyanúgy használtam, ahogyan azt fentebb az MNSZ esetében is, a fenti kategorizációval ellentétben azonban a negyedik irreleváns kategóriát, azaz téves találat csoportot itt nem az ismétlés adja, hiszen az MTSZ-ben ilyenrel nem találkoztam, hanem az értelmezhetetlen adat, amely még a szöveggörnyezet részletes vizsgálatával sem egyértelműsíthető. Az összes példányt, illetve a gyakorisági lista típusait összehasonlítva kiderül, hogy mindkét helyen a főnévi alaptag/utótag kategóriába került a legtöbb adat (112 példány / 13 típus), majd az eltérő jelentésbe (23 példány / 9 típus), a tárgyragos alakba (19 példány / 8 típus), végül pedig az értelmezhetetlenbe (1 példány / 1 típus).

Hiba	Példány (db)	Megoszlása (%)
főnévi alaptag/utótag	112	72,3%
eltérő jelentés	23	14,8%
tárgyragos alak	19	12,3%
értelmezhetetlen	1	0,6%

3. táblázat. Az MTSZ-ben található fals példányok arányai

Hiba	Típusok száma (db)	Megoszlása (%)
főnévi alaptag/utótag	13	41,9%
eltérő jelentés	9	29%
tárgyragos alak	8	25,8%
értelmezhetetlen	1	3,2%

4. táblázat. Az MTSZ-ben található fals típusok arányai

A gyakorisági lista alapján látható, hogy az MTSZ releváns adatai közül (az alábbi táblázatban félkövérrel kiemelve) az *emberbarát* rendelkezik a legtöbb előfordulással (23), második helyen a *németbarát* (17), harmadik helyen pedig a *népbarát* (16) áll.

jóbarát	68
emberbarát	22
németbarát	17
felebarát	15
János-barát	15
népbarát	14
lengyelbarát	10
házi barát	10
rebarbarát	9
zenebarát	8

5. táblázat. Az MTSZ-ben legtöbbször előforduló *N.barát* szerkezetek

Az első három típust összehasonlítva az MNSZ gyakorisági listájának első három lemmájával (*környezetbarát*, *családbarát*, *felhasználóbarát*), látható, hogy a két korpuszban eltérő kifejezések voltak kiemelkedően gyakoriak. Az előtagok változásának folyamatát a dolgozat ontológiákkal foglalkozó része (5.1. fejezet) tárgyalja.

Az MTSZ és az MNSZ adatait az alábbi táblázat hasonlítja össze:

	MTSZ	MNSZ
Összes példány száma	356	27625
Összes típus száma	106	768
Típus/példány hányados	0,290	0,027

6. táblázat. Az MNSZ és az MTSZ adatainak összehasonlítása

4. AZ *N.BARÁT* KONSTRUKCIÓ KIALAKULÁSÁNAK ÉS BEGYAKORLÓDÁSÁNAK LEHETSÉGES OKAI

4.1. AZ *N-NEK A BARÁTJA* ÉS A *BARÁTJA AZ N-NEK* SZERKEZETEK

Az alárendelő összetételek hagyományos elemzése szerint (Lengyel 2000: 327) az összetétel szintagmává alakítható, keletkezésében pedig össze is függ(het) a szintaktikai szerkezettel. A *-barát* utótaggal alkotott összetett melléknevek esetében: *barátja valaminek, valaminek (a) barátja* (a *környezetbarát* példáján: *barátja a környezetnek, a környezetnek a barátja*). A következőkben az MTSZ és az MNSZ adatain keresztül (Az MNSZ *barátja N-nek* szintagmái (4. számú melléklet), Az MNSZ *N-nek a barátja* szintagmái (5. számú melléklet), Az MTSZ *barátja N-nek* szintagmái (6. számú melléklet) és Az MTSZ *N-nek a barátja* szintagmái (7. számú melléklet) táblázatok) vizsgálom, hogy a szintaktikai szerkezeteket milyen kifejezésekkel valósulnak meg, és hogy ezek milyen viszonyban vannak az *N.barát* konstrukció megvalósulásaival. Szükséges megjegyezni, hogy a dolgozat koncepciója szerint a szintagma és az összetétel viszonya nem levezetési, ezek alternatív konstruálási módok lehetnek (vö. Kugler–Simon 2017; Ladányi 2017: 582). Az MTSZ adataiból arra is lehet következtetni, hogy melyik mintázat vált korábban begyakorlottá.

Az MTSZ-ben a „barátja” szóalakra kerestem, majd az eredményeket úgy szűrtem, hogy a „barátja” után közvetlenül (R1) „a” álljon, az „a” után (R2) pedig részes esetű szó („+nak” keresés). Ugyanezt megismételtem „az” névelővel, illetve „+nek” végződéssel is, így összesen 30 adatot nyertem ki az MTSZ-ből. Manuális átvizsgálás után az derült ki, hogy ezek közül 18 átalakítható lenne *N.barát* konstrukcióvá, anélkül, hogy a jelentés számottevően megváltozna (például „a mint én tudom, a grófné hő barátja a táncnak” (#7548605) – a grófné *táncbarát*).

Ugyanígy végeztem el az *N-nek a barátja* szintagmák kinyerését is: ebben az esetben a „barátja” kifejezést megelőző (L1) pozícióban szűrtem „a”-ra, az „a” elé (L2) pedig „+nak” és „+nek” végzódésekre. Ilyen találatokból összesen 14-et adott az MTSZ, amelyek közül azonban egyik sem alakítható *N.barát* szerkezetté (például „Johann bácsi az apámnak a barátja” (#26214844)).

Az MNSZ-ben a fentiekhez hasonlóan a „barátja” szóalakra kerestem, majd a találatokat úgy szűrtem, hogy a „barátja” után közvetlenül (R1) névelő álljon, a névelő után (R2) pedig részes esetű [DAT] főnév. A 122 találat közül itt 65 alakítható *N.barát* szerkezetté (például „Híven tükrözve, hogy a hierarchia nem barátja a változásoknak.” (#12711883) – a hierarchia nem *változásbarát*), a fordított szűrésnél pedig (ahol a „barátja” előtt (L1) áll a névelő, azelőtt (L2) pedig a részes esetű főnév) a 131 találatból egy sem volt alternatívája az *N.barát* konstrukciónak.

A fentiek mellett a névelő nélküli (*barátja N-nek, N-nek barátja*) szerkezetek is lehetségesek, de a célom nem az volt, hogy feltárjak minden alternatív megoldást, hanem csak az, hogy a kiválasztott szintagma – összetétel viszonyokban összefüggést keressek.

Mindkét adatbázis eredményei azt mutatják, hogy míg a *barátja az N-nek* szintagma jelentése sok esetben jól megfelel az *N.barát* összetett melléknév jelentésének, addig az *N-nek a barátja* nem alakítható át *N.barát* szerkezetté, mert abban a *barát* főnév tipikusan elsődleges jelentésében fordul elő, a szerkezet általában valamilyen baráti kapcsolat leírására szolgál (például „Rudolf trónörökösnek a barátja és gyakori vadásztársa.” (#237729325)). Az *N.barát* kialakulására tehát csak a *barátja az N-nek* szintagma lehetett hatással, az MTSZ-ben található ilyen adatok kis elemszáma azonban arra enged következtetni, hogy a szerkezet önállóan nem motiválhatta az összetételi mintázat megjelenését, elterjedését, a konstrukciós sémának az adatok alapján látható begyakorlott alkalmazását.

4.2. A BARÁT MELLÉKNÉVI ELŐFORDULÁSA

A *barát* főnév a vizsgált összetett melléznevekben melléknévi utótagként viselkedik, konverzióval, tehát anélkül, hogy alakilag jelöltté válna a szófajváltás (Cser 2017: 15).

Felvetődik a kérdés, hogy az önálló előfordulású *barát* kifejezés esetében is megfigyelhető-e melléknévi viselkedés, azaz motiválhatta-e a *barát* főnév konverziója, melléknévi előfordulása az *N.barát* melléknévi alaptagú összetétel létrejöttét.

A *barát* esetleges melléknévi előfordulásának vizsgálatára az MNSZ-ben a melléknév szófajú „barát” szóalakra lefuttatott keresés egyetlen adatot sem talál. Mégis kaphatunk eredményeket egy olyan kontextusalapú kereséssel, amelyben (nem birtokos) jelzői szerepű barát kifejezést várhatunk. Ehhez a *barát* szóalakra (tetszőleges szófaj beállítással) indítottam keresést, majd a találatokat egymás után két kritérium szerint szűrtem: 1. a *barát* után közvetlenül (R1) előforduló szó nem birtokos szerkezetben szereplő főnév legyen 2. a *barát* előtt közvetlenül (L1) névelő álljon.

Az MNSZ ilyen keresési feltételekkel összesen 136 adatot talál, ezek manuális vizsgálata után pedig kiderül, hogy közülük mindössze 13 az olyan előfordulás, amelyben a *barát* valóban melléknévi szerepben van (például: „nekik pedig figyelni kell: A földrajzi helyzetre(navigációra), a célpontra, a barát repülőgépekre, a légvédelemre” (#97928432)) (az adatokat Az MNSZ *barát* melléknév táblázat tartalmazza (8. számú melléklet)).

Az MTSZ-ből három különböző lekérdezéssel nyertem ki a *barát* névelős előfordulásait: a *barát* szóra történt keresés találatait szűrtem úgy, hogy a *barát* előtt

közvetlenül (L1) *a*, *az*, illetve *egy* névelő álljon. Így a három különböző szűrővel megkaphatóak az *a barát*, az *az barát*, és az *egy barát* szerkezetek (a lehető legnagyobb lefedés érdekében az *az barát* sem zárható ki). Mivel a *barát* szót közvetlenül követő szóra az MTSZ-ben nem lehet megfelelő feltételeket beállítani, a konkordanciát kellett elemezni. A *barát* előtti névelő megadásával azonban jelentősen szűkült a találatok száma: az MTSZ 137 *a + barát*, 3 *az + barát* és 30 *egy + barát* formát tartalmazó adatot talál (összesen tehát 170 adatot), amelyek manuálisan átvizsgálhatóak. Ezek között nem volt melléknévi előfordulás.

Az MNSZ és az MTSZ adatai azt mutatják, hogy a *barát* melléknévi előfordulása nem jellemző, és a szótárak sem említik melléknévként (TESz., Nszt.). Nem valószínű tehát, hogy melléknévi használata vezetett volna a *-barát* utótagú melléknevek kialakulásához. Az adatok alapján a *barát* konverziója az *N.barát* konstrukcióbeli előfordulására korlátozódik, ezért motivációját is konstrukciós szemlélettel érdemes tovább keresni.

4.3. A POLARITÁS SZERINTI PÁR MEGLÉTE

Az *N.barát* konstrukció kialakulására motiváció lehet a polaritás szerinti „pár”, az *N.ellenes* megléte. A *barát* és az *ellenes* poláris antonimák, közöttük fokozatbeli ellentétesség áll fenn; a semlegestől két irányban térnek el, egy skála két végpontját jelölik (H. Varga 2006: 74–75). A továbbiakban azt vizsgálom, hogy az *-ellenes* utótag megléte indukálhatta-e az antonim (pozitív) pár megalkotását.

Elsőként az 1900 előtti adatokat vizsgáltam, hogy az MTSZ által tartalmazott legkorábbi adatokról képet kapjak. Ezután megvizsgáltam a két utótag arányát az MTSZ teljes korpuszában is, legvégül pedig az MNSZ idekapcsolódó adatait is összehasonlítottam. A három elemzés így a kialakulás szakaszáról, a huszadik századról és a mai nyelvhasználatról is képet ad.

Az MTSZ a „+ellenes” keresésre 1068 adatot talál. Az 1900-nál korábbi dátumozású *-ellenes* utótagú összetett szavak előfordulásait Az MTSZ 1900 előtti *N.ellenes* adatai táblázat (9. számú melléklet) tartalmazza – a 138 adatból itt csak az *átellenes* 17 előfordulása került kizárásra. Az első adat 1830-ból származik („rossz magatartás vagy *czéllennes* velebánás” (#3950011)), ami időben közeli az első, 1821-es keletkezésű *-barát* utótagos adathoz az MTSZ-ben („Az *Ember-barát* bő: Barát-ember ritka!” (#3475808)).

Az adatok mennyisége azonban nem időbeli egybeesést, párhuzamosságot képez le: az 1900 előtti dátumozású adatok közül a 138 *-ellenes* utótagú és a 81 *-barát* utótagú adat mennyisége nem tér el nagyon jelentősen, az adatok relevanciájának ellenőrzésekor azonban

kiderül, hogy míg az *-ellenes* utótagúak közül 121 megfelelő, addig a *-barát* utótagúak közül csak 33 illeszkedik a vizsgált *N.barát* sémára.

Ugyanez az aránybeli eltérés tapasztalható akkor is, ha az MTSZ „+barát” és „+ellenes” keresésekre kiadott összes találatának darabszámát hasonlítjuk össze: *-barát* végződésű szavakból 356-ot talál az adatbázis (ebből 201 releváns) (lásd Az MTSZ *N.barát* adatai – példányok táblázat (2. számú melléklet)), míg *-ellenes* végződésűekből már 1068-at (az 1900 előtti adatok manuális átvizsgálásából az derült ki, hogy csak az *átellenes* nem releváns, ezért a kapott találatokat negatívan szűrtem az *átellenes* lemmára, így 1030 releváns adat marad).

Ugyanílyen eltéréseket mutat az MNSZ-ben a „+barát” és „+ellenes” melléknév szófajú szótövekre lefuttatott keresés is: a *-barát* 27625-ször (a nagy adatmennyiség miatt ez nem volt ellenőrizhető manuálisan, de a gyakorisági lista előfordulási számai alapján nem volt jelentős a nem releváns adatok száma (lásd az 1. számú mellékletet, Az MNSZ *N.barát* adatai táblázatot)), az *-ellenes* 84732-szer (az *átellenes* negatív szűrése után 84098-szor) fordul elő.

	MTSZ 1900 előtti adatai (19. század)	MTSZ minden adata (20. század)	MNSZ minden adata (21. század)
<i>N.barát</i>	33	201	27625
<i>N.ellenes</i>	121	1030	84098

7. táblázat. Az *N.barát* és az *N.ellenes* szerkezetek előfordulása

Az adatok összehasonlításakor kiderül, hogy az *N.ellenes* és az *N.barát* szerkezet fejlődése párhuzamos ívet mutat: az MTSZ közel azonos időpontra datálja első megjelenésüket, majd az idő előrehaladtával hasonló marad a két szerkezet előfordulásának aránya is – ez támogatja az antonim párral való asszociatív viszony feltételezését. Ezzel együtt azonban az *N.ellenes* szerkezet előfordulásának száma mindhárom esetben többszöröse az *N.barát* előfordulásának, a párhuzamos fejlődés ellenére jóval begyakoroltabbnak látszik tehát, mint az *N.barát*, ezért motiváló faktorként érdemes számolni az antonim összetételi mintázattal.

4.4. A *-BARÁTOS* VAGY *-BARÁTI* LEHETSÉGES UTÓTAGOK

Az *N.ellenes* utótag meglétéből formailag az *N.barátos* antonim pár következne, a *barátos* azonban inkább 'baráthoz hasonló' jelentésben volna értelmezhető, ami nem fel meg a konstrukciós jelentésnek. A *barát* melléknévi származéka, a *baráti* motiváltabb lehetne a

szerkezetben, mégsem ez terjedt el utótagként. A továbbiakban a *-barátos* és a *-baráti* utótagok lehetséges előfordulásait térképezem fel az MNSZ-ben és az MTSZ-ben.

Az MNSZ a „+barátos” szótó keresésre összesen 34 találatot ad, ezek manuális vizsgálata pedig kimutatja, hogy közülük egyetlen adat sem releváns a kutatás szempontjából: a *-barátos* főnévi (nem melléknévi) alaptag/utótag (11), eltérő jelentéssel szerepel (22), vagy az *N.barát* szerkezet továbbképzése (1). (Az adatok megtalálhatóak Az MNSZ *N.barátos* adatai táblázatban (10. számú melléklet).)

Ugyanitt a „+baráti” melléknév szófajú szótőre keresve már 2019 találatot kapunk. Ezekből gyakorisági listát készítve, majd az így kapott 134 típust átvizsgálva kiderül, hogy az MNSZ 64-féle olyan előtagot tartalmaz, amellyel a *-baráti* a kutatás szempontjából releváns módon kapcsolódik (Az MNSZ *N.baráti* adatai táblázat (11. számú melléklet)).

Az MTSZ a fentiekhez nagyon hasonló eredményeket talál a kérdésben: a „+barátos” szóalakra egyetlen találatot sem, a „+baráti” szóalakra keresve (majd a nagy mennyiségű előfordulás miatt a *felebaráti* találatokat kiszűrve) pedig összesen 65 találatot kapunk, amelyek közül 51 releváns (Az MTSZ *N.baráti* adatai táblázat (12. számú melléklet)).

Az MNSZ és az MTSZ adatait vizsgálva látszik, hogy a *-barátos* utótagként egyáltalán nem jelenik meg, a *-baráti* előfordulása pedig minimális a *-barát* utótagéhoz képest, és legtöbbször valamilyen kötöttebb szerkezethez kapcsolódik (lásd 4.5. fejezet).

4.5. NYELVI KONTAKTUS, IDEGEN NYELVI HATÁS

Bár a gyakorisági adatok alapján mindkét korpuszban az *N.barát* szerkezet a domináns, az *N.baráti* adatok vizsgálatakor feltűnt, hogy az utóbbi séma vagy az *N.barát* továbbképzéseként begyakorlódik, vagy a már nagy gyakoriságú típusai szerkezeti kötöttséget mutatnak, egységgé válhatnak. Amíg azonban a szerkezet felismerhető, a begyakorlott kifejezés (a bizonyos mértékű lexikalizálódottság ellenére is) pozitív hatással is lehet a séma produktivitására (vö. Ladányi 2017; Kugler–Palágyi–Simon 2023).

Az MNSZ-ben a *felebaráti* negatív szűrése után (a gyakorisági lista alapján ez az a típus, amely a kutatás szempontjából nem releváns, de kiugróan magas példányszámmal rendelkezik, ezért torzíthatja az eredményeket), a kollokációjelöltek megtekintése megmutatja, hogy a *-baráti* végződésű szavakkal együttesen, őket közvetlenül követve (R1) leggyakrabban a *kör*, *szeretet*, *kapcsolat*, *üdvözlés*, *tevékenység*, *szervezet*, *cselekedet*, *segély*, *ok* és *társaság* szavak fordulnak elő. A legnagyobb példányszámmal (624) rendelkező releváns típus, az *emberbaráti* kollokációjelöltjeit megtekintve látható, hogy az R1 helyen leggyakrabban (a célszóval

együttesen) előforduló szavak listája nagyban hasonlít a fenti kollokációs listára: *szeretet, tevékenység, szervezet, cselekedet, segély, ok, cél, segítség, gesztus, megfontolás*. Ebből látható, hogy az *emberbaráti* megszilárdulni látszik bizonyos szerkezetekben.

Az MNSZ „+baráti” találataiból véletlen mintán ellenőrizve látszik, hogy a legtöbb *-baráti* végződésű adat továbbképzése az *N.barát* szerkezetnek, az *emberbaráti* azonban kivétel ez alól. A kollokációs lista alapján látható begyakorlódása bizonyos szerkezetekben, illetve a többi releváns *-baráti* végződésű találathoz viszonyított kiugróan magas példányszáma (624) (a második legnagyobb példányszámmal rendelkező releváns típus, a *sportbaráti* már csak 42-szer fordul elő) azt mutatja, hogy az *emberbaráti* külön kezelendő, egységként elkülönül az *N.baráti* sémától – valószínűleg a görög *filantróp* ’emberbarát’ fordításaként szilárdulhatott meg a fenti szerkezetekben.

Az *N.barát* kialakulására szintén hatással lehetett a német társadalmi csoportot (népet, irányzatot) jelölő utótaggal alkotott *pro.ADJ* konstrukció (pl. *prodeutscher, propolnischer*; vö. *németbarát, lengyelbarát* az 5. táblázatban), az *N.freundlich* mintázat, és annak főként gyakori típusai (lásd *Umweltfreundlich* ’környezetbarát’) (Szilágyi 1999), továbbá a 20. században megerősíthették a sémát az angol nyelv hasonló szerkezetei (*user friendly* ’felhasználóbarát’) (Fejes 2014). Lényeges azonban, hogy a konstrukció sikeres begyakorlásához, működéséhez szükséges a komponensekkel (a *barát* kifejezéssel) és a szóalkotási mintázatokkal kapcsolatos belső viszonyrendszer és az abból (is) fakadó motiváció, ezek együttesen támogatták az *N.barát* konstrukcionálódását, a *-barát* utótagnak a kimeneti sémához illeszkedő (konstrukciósan kötött) konverzióját.

5. JELENTÉS

Egy kifejezés esetében a szintaktikai környezet sémaszintű megváltozása szimptómája annak, hogy a kifejezés új jelentése jött létre (D. Mátai 2004: 47). Az *N₂.barát* *N₁* sémával absztrahálható *N.barát* összetett melléznevek jelentésük alapján nem homogének, két fő csoportjuk különböztethető meg. 1. ’Valaki vagy valami számára kedvező, vagy legalábbis nem káros’. Ez a jelentés tehát olyan *N₁*-re vonatkozik, amely nem árt *N₂*-nek, mint ahogyan ezt a *környezet_{N₂}barát közlekedés_{N₁}* is mutatja: a közlekedés (*N₁*) nem káros a környezetre (*N₂*). 2. ’Az előtagban jelzett dolog iránt barátsággal lévő, azt kedvelő valaki vagy valami’. Ezek olyan esetek, ahol *N₁* kedveli *N₂*-t, például a *zene_{N₂}barát férfi_{N₁}*, ahol a férfi (*N₁*) kedveli a zenét (*N₂*) (Szabó 2008).

Érdekes, hogy A magyar nyelv nagyszótára (Nsz. -*barát*) az első kategóriát másképp definiálja: „vminek v. vkinek az igényeihez, érdekeihez, elvárásaihoz igazodó, alkalmazkodó” – ez a fajta leírás tulajdonképpen két alcsoportra bontja az első kategóriát: az egyik csoportba tartoznak azok a kifejezések, amelyek magukban hordozzák a nem ártást mint az előtagban jelzett dologhoz való viszonyulást (ilyen például a *pénztárcabarát* és a *környezetbarát* is), a másik csoportba pedig azok, amelyekben inkább az igényekhez való igazodás jelenik meg (például az *ügyfélbarát* és a *felhasználóbarát*).

Az egyes szavak sokszor nem sorolhatóak be egyértelműen valamelyik kategóriába, a határvonalak tehát nem élesek (Fejes 2014). Ilyen lehet például a *gyermekbarát*: amennyiben egy szobára használjuk („ennek hatására alakítottak ki *gyerekbarát meghallgató szobákat*, ahol játszva meséli el a gyerek, hogy mi történt vele” (#430317132)), az első csoportba tartozik, hiszen arra utal, hogy az adott szoba gyermekek számára van berendezve, olyan elemeket tartalmaz, amelyek ennek a korosztálynak az igényeit célozzák meg. Amennyiben viszont egy tanárra használjuk a kifejezést („Mi az ideális tanár, a *gyerekbarát tanár*?” (#925553171)), az nemcsak azt jelentheti, hogy a tanár adaptívan figyelembe veszi a gyermekek igényeit, hanem a második csoportba is besorolható, hiszen az adott tanár pozitív viszonyulása a gyermekek iránti szeretet is lehet.

A jelentésbeli változatosság feltárásához ontológiai kategorizációt alkalmazva vizsgáltam a konstrukciókban az N₁ és az N₂ komponenseket.

5.1. AZ ELŐTAGOK (N₂) ONTOLÓGIÁJA

A -*barát* utótag az MNSZ és az MTSZ adatai alapján különféle jelentésű előtagokhoz kapcsolódhat. A kapcsolódási mintázatok feltérképezéséhez az előtagok ontológiáját vizsgáltam. A természetes nyelvhasználatból kinyert tudás rendszerezésére és értelmezésére alkalmas ontológiák a lexikai jelentést használatalapú keretek között vizsgálják (Paradis 2005: 541). Az MNSZ és az MTSZ adatbázisokból lementett adatoknál minden előtagtípust besoroltam a típusjelentése alapján egy ontológiai kategóriába, majd minden ontológiai kategóriánál megvizsgáltam az előfordulások darabszámát és az összes előtaghoz viszonyított arányát (a pontos eredmények Az MNSZ N.*barát* adatai (1. számú melléklet) és Az MTSZ N.*barát* adatai – típusok (3. számú melléklet) táblázatokban találhatóak). A nyelvhasználatban előforduló adatokat tehát ez a rendszerezés fogja olyan keretbe, amelynek segítségével általánosabb következtetések vonhatóak le a -*barát* utótag kapcsolódási mintázatairól.

Az előtagok kategorizációjában az MNSZ-ből és az MTSZ-ből lementett gyakorisági listák elemeit vizsgáltam (Az MNSZ *N.barát* adatai (1. számú melléklet) és Az MTSZ *N.barát* adatai – típusok (3. számú melléklet) táblázatok), bizonyos esetekben azonban szükség volt az egyes típusokhoz tartozó összes adat egyenkénti elemzésére is. Ilyen lehetett például, ha 1. a gyakorisági lista adata nem értelmezhető megfelelően (például *felől-fogyatékosbarát*: a pontos előfordulás („bejárat a Markó u. 11. *felől-fogyatékosbarát*, akadálymentes hely” (#1089869972)) ellenőrzésével kiderül, hogy valójában az adat megfelelő (*fogyatékosbarát*), csak a szóközök hiánya miatt a rendszer rosszul tagolt), vagy 2. ha egy adott szónak több jelentése is van (például *farmerbarát*: az első kategorizációban a *farmer* ’földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó személy’ jelentését figyelembe véve soroltam be az adatot, az ellenőrzéskor azonban feltűnt, hogy lehetséges a ’kékes színű anyag, szövet’ jelentés is, ezért megvizsgáltam az adat kontextusát („A zsebben hordható készülékek között ugyan a nagyobbacska közé tartozik a Panasonic utazó nagyzoomos sorozatának legújabb képviselője, de még így is *farmerbarát* felszerelés.” (#462990617)), ez pedig megmutatta, hogy valóban az utóbbi jelentésről van szó).

Az előtagokat kétféle ontológiai kategorizációs rendszer alapján is besoroltam: először egy kevesebb kategóriából álló, általánosabb képet adó (Paradis 2005: 549–553) rendszert, másodszor pedig Paradis (2005) részletezőbb kategorizációjának egy kibővített változatát (Kugler–Palágyi–Simon 2023) alkalmazva.

5.1.1. ELSŐ-, MÁSOD- ÉS HARMADRENDŰ ONTOLÓGIAI KATEGORIZÁCIÓ

Paradis (2005) főnévi ontológiai kategorizációjának alaposztályozása három fő kategóriát tartalmaz. Az első kategóriába tartoznak a térben és időben elhelyezkedő, konkrét, kézzelfogható dolgok: állatok, emberek, növények, tárgyak, természeti jelenségek, helyek és anyagok. A második kategória elemei az események, folyamatok és állapotok; ezek valamilyen szituációhoz kapcsolódnak, és aszerint jellemezhetőek, hogy dinamikusak-e vagy sem, illetve határoltak-e vagy sem. Az események dinamikusak és körülhatároltak, a folyamatok szintén dinamikusak, de nem rendelkeznek konkrét határokkal, az állapotok pedig statikusak és nem körülhatároltak. A harmadik kategóriába absztrakt fogalmak tartoznak, ezek a burkok (shells), amelyek az absztrakt fogalom jelentésének határain belül különböző, elvont jellemzőkkel tölthetők meg.

A kategorizáció introspekción alapul, a megbízhatóság érdekében olyan döntéseket hoztam meg, amelyek segítettek a következetes besorolásban:

1. A több emberből álló, valamilyen társadalmi séma alapján felépülő csoportokat (amelyeket lentebb a részletesebb kategorizáció INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES néven külön csoportként is kezel), a harmadik kategóriába soroltam (FACTUALITY), mert a tagok emberi volta helyett itt a szerveződés (SYSTEM) kerül a figyelem középpontjába.
2. A nemzetiség, vallási- és politikai nézet szerinti kategóriákat (pl. *német, iszlám, kommunista*) a második fő kategóriába soroltam a jellemzett entitás, csoport egyfajta társadalmi szempontú kategorizációjaként, állapotként. Pontosabb indoklás lejjebb, a részletesebb kategorizációs munkanaplóban található, ahol az ilyen típusú előtagok STATE besorolást kaptak.
3. A sportok Paradisnál a tevékenység (ACTIVITY) fogalomkörébe tartoznak, ezért a második kategóriába soroltam őket.
4. A művészethez és kultúrához, illetve az egyéb társadalmi működéshez kapcsolódó fogalmakat (például *opera, irodalom, internet, vállalkozás*) a harmadik kategóriába soroltam.

5.1.2. RÉSZLETESEBB ONTOLÓGIAI KATEGORIZÁCIÓ

Az előtagokat ezután besoroltam egy bővített ontológiai kategorizációs rendszerbe is, amely Paradis (2005: 550–552) alkategorizációjára támaszkodik, de ki is bővíti azt (Kugler–Palágyi–Simon 2023). Ezzel az volt a célom, hogy részletesebb képet kapjak a kapcsolódási mintázatoknak a konstrukción belüli fogalomköri változatosságáról. Ez a kategorizáció tizenöt ontológiai kategóriát tartalmaz:

1. HUMAN: ember, egyénként feldolgozott entitás
2. ANIMAL: állat
3. ARTEFACT: ember által készített tárgy
4. NATURAL O/P: természeti tárgy/jelenség
5. LOCATION: hely, térbeli viszony
6. EVENT: forgatókönyv-szerűen megvalósuló esemény
7. PROCESS: dinamikus temporális reláció (állapotok időbeli sorozata) egységként
8. STATE: entitás stabil külső vagy belső jellemzője
9. ABILITY: fizikai vagy szellemi készség, képesség
10. CULTURAL O/P: kulturális, társadalmi tárgy/jelenség

11. INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES: szervezatként intézményesült társadalmi, politikai csoport
12. OTHER ABSTRACT 1: körülmény, mérték, mód
13. OTHER ABSTRACT 2: ténytudás, tudás
14. SCHEMATIC ENTITIES: sematikus módon (névmással) megkonstruált entitás
15. nincs kidolgozott adat.

Az 1–5. kategóriák Paradis (2005) első-, a 6–8. Paradis másod-, a 9–14. kategóriák pedig Paradis harmadrendű fő kategóriájának feleltethetőek meg, így az elemzés részletesebb, kifejtettebb módon tudja bemutatni a megoszlásokat, pontosabb képet ad az előtagok konstrukciós változatosságáról.

Az ontológiai besorolásnál a következő kategorizációs döntéseket hoztam meg:

1. A HUMAN és a STATE kategória között nagy átjárhatóságot biztosít a metonimizáció, az, hogy a STATE kategórián, a stabil jellemzőn keresztül a tulajdonsággal rendelkező ember(csoport) válik elérhetővé (Tolcsvai Nagy 2017b: 262). Az ilyen határhelyzetekre tehát döntéseket kellett hozni, amelyek azután következetesen használhatóak az elemző kategorizáció során.
 - a. Az -ó/-ő képzővel képzett, a *befektető, felhasználó, vállalkozó* mintáját követő előtagok a HUMAN kategóriába sorolódnak, mivel foglalkozáson/tevékenységen keresztül 'személy'-re vonatkoznak.
 - b. Ugyanilyen okokból szintén HUMAN kategóriába soroltam a foglalkozásokat (*pilóta, katona, rendőr*), valamint
 - c. a rangokat, tisztségeket, beosztásokat (*király, vezető, állampolgár*) is.
 - d. Szintén HUMAN besorolást kapott minden olyan előtag, amely egy humán entitásra vonatkozóan a nemet (*nő*), az életkort (*gyermek, felnőtt*) vagy a rokonsági viszonyt (*anya, szülő, unoka*) profilálja.
 - e. A nemzetiséget (*orosz, francia*) jelölő előtagokat STATE kategóriába soroltam annak alapján, hogy a kategorizáció alapjául szolgáló kézirat (Kugler–Palágyi–Simon 2023) is így jár el.
 - f. A vallási- (*keresztény*) és politikai (*náci, kommunista*) nézetek szintén a STATE kategóriába kerültek. Besorolásuknál nehézséget okozott, hogy különböző okokból több kategóriába is beilleszthetőek lennének, de egyik kategória sem képes megragadni minden jellemzőjüket, ezért a bináris döntés deficitesebb (bárhova is sorolódnak, valamilyen sajátosságuk mindig háttérbe szorul):

kerülhetnének HUMAN kategóriába, ahogyan ez a többi, embert jelölő fogalomnál (például foglalkozások, rangok) is történt, de ez a kategória nem képes megmutatni azt, hogy valójában itt nem egyéneket, sokkal inkább társadalmi csoportokat konstruálunk meg. Az ebből logikusan következő INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES kategóriába viszont a hierarchikus viszonyokkal, (meghatározott) szerkezettel rendelkező csoportok tartoznak (például *család, egyház*), míg a vallási- és politikai csoportokhoz tartozás inkább az identitás egyik konstruáló tényezője. Az ilyen előtagokat a STATE kategóriába soroltam, mert leginkább a nemzetiséget jelölő előtagokra hasonlítanak, amelyek a STATE kategóriába kerültek (lásd az e. pontban).

2. NATURAL O/P besorolású lett minden testrész, mert ezek nem az emberre mint egyénre vonatkoznak, hanem a testre mint fizikai-biológiai entitásra.
3. Szintén NATURAL O/P kategóriába került minden betegség (*asztma, allergia*), hiszen ezeket a természet hozza létre.
4. Bár Paradis (2005) kategorizációjában másodrendű besorolást kapott minden sport (*futball, vízilabda*), a részletesebb kategorizációban az ezeket jelölő főnevek a CULTURAL O/P kategóriába kerültek, mert a társadalom által megalkotott szabályok mentén, általában a közösség több tagjának részvételével kulturális jelenségeként működnek. (Ha azonban *futballozás, vízilabdázás* főnevekről lenne szó, a jelölt temporális folyamatok már másodrendű, illetve PROCESS kategóriába kerülnének). (A sportot végző személy természetesen HUMAN kategória (például *futó, kerékpáros*), lásd az a., b. pontokban.)

5.1.3. A KATEGORIZÁCIÓ ELLENŐRZÉSE

Az MNSZ *N.barát* adatok ontológiai kategorizációjának ellenőrzése táblázatban (13. számú melléklet) az első-, másod- és harmadrendű, illetve a részletesebb ontológiai kategorizációs besorolás ellenőrzése található. Az MNSZ és az MTSZ adatainak elemzését követően, három héttel a folyamat lezárása után, amikor már kevésbé voltam a kategorizációs gyakorlatban, ellenőrzést végeztem annak érdekében, hogy kiderüljön, mennyire volt következetes a rendszerezés. Kontrollértékelő bevonásától eltekintettem, mert úgy véltem, hogy a módszer elsajátítása és magabiztos alkalmazása túl nagy terhet róna egy vagy több önkéntes közreműködőre.

Az ellenőrzést a korábbi kategorizációk megtekintése nélkül, a következő módon végeztem: Az MNSZ *N.barát* adatai táblázat (1. számú melléklet) A oszlopából kimásolva az összes előtagtípust, majd a generatedata.com weboldalon ezeket beillesztve 50 véletlenszerű előtagot generáltattam az eszközzel, és külön táblázatba (Az MNSZ *N.barát* adatok ontológiai kategorizációjának ellenőrzése (13. számú melléklet)) mentve besoroltam őket mind Paradis (2005) fő kategóriái szerint, mind pedig a részletesebb kategorizáció (Kugler–Palágyi–Simon 2023) alapján. Ezután a besorolásokat összehasonlítottam Az MNSZ *N.barát* adatai táblázat (1. számú melléklet) eredeti besorolásaival, és az 50 adatot „egyezik”, vagy „nem egyezik” címkével láttam el aszerint, hogy ugyanazt a kategóriát kapták-e az ellenőrző kategorizáció során, mint amit az eredeti kategorizációkor, vagy sem. A véletlen mintába 6 olyan adat került, amely nem releváns, ezeket kiszűrtem, és a továbbiakban nem foglalkoztam velük.

A 44 releváns adat közül az ellenőrzés során 3 kapott „nem egyezik” besorolást. A továbbiakban ezeket bemutatva reflektálok a módszerre.

1. *éghajlatbarát*: eredetileg elsőrendű, illetve NATURAL O/P kategória, az ellenőrző besoroláskor azonban harmadrendű és OTHER ABSTRACT I. A két kategorizáció eltérő oldalról közelíti meg a szó jelentését: a NATURAL O/P (és az elsőrendű) besorolás arra fókuszál, hogy az éghajlat a természet részeként, a természeti elemek bizonyos működése alapján valósul meg, míg az OTHER ABSTRACT I (és a harmadrendű) kategória azt helyezi előtérbe, hogy az éghajlat egy adott terület milyenségét befolyásolja, határozza meg (lásd CIRCUMSTANCE 'körülmény', Paradis 2005: 552).

2. *szervezetbarát*: eredetileg elsőrendű, illetve NATURAL O/P kategória, ellenőrzéskor viszont harmadrendű és INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES kategória. A két besorolás a *szervezet* szó két különböző jelentését veszi figyelembe: az első 'az emberi testben található szervek együttese', míg a második 'emberek csoportja, amely valamilyen meghatározott rendszer alapján működik' jelentésben tekint rá. Az MNSZ-ben a „szervezetbarát” szótőre lefuttatott keresés 10 találat közül az összes az első jelentést használja, amely az eredeti kategorizáció során még ellenőrizve lett (mint a legtöbb poliszém vagy nehezen értelmezhető adat), ellenőrzéskor azonban már nem tűnt fel a lehetséges többértelműség. Ez arra enged következtetni, hogy az eredeti besorolásban is maradhattak olyan adatok, amelyek több kategóriába is beillenének különböző jelentéseik alapján, de ezt nem érzékelve esetleg nem ellenőriztem az adott előtagtípushoz tartozó minden előfordulást, és az előtag valamelyik, számomra könnyebben előhívható, ezért általam előtérbe helyezett típusjelentése alapján kapott besorolást. Ennek kiszűrése csak az összes adat kézi ellenőrzésével történhetne meg, a több mint 27 ezres konkordancia esetében ezt a jelen kutatásban nem tudtam elvégezni.

3. *munkabarát*: eredetileg harmadrendű, illetve CULTURAL O/P kategória, az ellenőrzésnél azonban másodrendű, valamint PROCESS besorolást kapott. Az első kategorizáció a munka társadalmi szerepét, a közösségi működésben elfoglalt helyét helyezi előtérbe (absztraktumként), míg a kontrollkategorizáció a munka folyamat jellegére fókuszál ('a cselekvő személy(ek) által feladatvégzés zajlik').

A fent ellenőrzés azt mutatja, hogy bár a lehetséges hibák nem szűrhetőek ki teljesen, mégis mindkét ontológiai kategorizáció következesen használható. A nem egyező besorolás a vizsgált adatok mennyiségéhez képest kis mennyiségben fordult elő, nem befolyásolta jelentősen az eredményeket.

5.1.4. A KATEGORIZÁCIÓ EREDMÉNYEI

Az MTSZ gyakorisági listáján a 75 előtagtípusból 28 elsőrendű, 27 másodrendű, 20 pedig harmadrendű besorolást kapott Paradis (2005) ontológiai kategorizációja alapján.

Ontológiai főkategória	Típus (db)	Arány (%)
elsőrendű	28	37,3%
másodrendű	27	36,0%
harmadrendű	20	26,7%

8. táblázat. Az MTSZ *N.barát* előtagtípusainak ontológiai kategorizációja Paradis (2005) alapján

A viszonylag egyenletes eloszlást a részletesebb kategorizáció árnyalja: STATE kategóriába került a legtöbb (23) előtag – leginkább nemzetiségekre, illetve esetenként vallási- vagy politikai nézetekre utaló előtagok. A második legnagyobb előfordulási számmal a HUMAN kategória rendelkezik (13), a többi kategóriába sorolt előtagtípusok száma pedig már nem éri el a tízet. Ebből látszik, hogy az MTSZ-ben a *-barát* leginkább önálló egyénként vagy nemzetiségként (/vallási- és politikai irányultsággként) megkonstruált entitásokat jelölő előtagokhoz kapcsolódik, de ezek száma nem kiugróan magas a többi kategóriához képest, az eloszlás viszonylag egyenletesnek nevezhető.

Ontológia	Típus (db)	Arány (%)
HUMAN	13	17,3%
ANIMAL	4	5,3%
ARTEFACT	3	4,0%
NATURAL O/P	4	5,3%
LOCATION	5	6,7%
EVENT	1	1,3%
PROCESS	2	2,7%
STATE	23	30,7%
ABILITY	0	0%
CULTURAL O/P	8	10,7%
INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES	4	5,3%
OTHER ABSTRACT 1	2	2,7%
OTHER ABSTRACT 2	6	8,0%
SCHEMATIC ENTITIES	0	0%

9. táblázat. Az MTSZ *N.barát* előtagtípusainak ontológiai kategorizációja Kugler–Palágyi–Simon (2023) alapján

Ez a tendencia az MNSZ adatainál megváltozik. Az elsőrendű kategóriába sorolt adatok száma kiugróan megnő (413) a másod- (132) és a harmadrendű (155) kategóriák adataihoz képest.

Ontológiai főkategória	Típus (db)	Arány (%)
elsőrendű	413	60,0%
másodrendű	132	19,2%
harmadrendű	155	22,5%

10. táblázat. Az MNSZ *N.barát* előtagtípusainak ontológiai kategorizációja Paradis (2005) alapján

A részletesebb kategorizáció eredményeiből látszik, hogy a *-barát* utótag leginkább HUMAN (161), ARTEFACT (90) és CULTURAL O/P (90) besorolású előtagokhoz tapad.

Ontológia	Típus (db)	Arány (%)
HUMAN	161	23,4%
ANIMAL	44	6,4%
ARTEFACT	90	13,1%
NATURAL O/P	78	11,3%
LOCATION	36	5,2%
EVENT	4	0,6%
PROCESS	58	8,4%
STATE	49	7,1%
ABILITY	1	0,1%
CULTURAL O/P	90	13,1%
INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES	35	5,1%
OTHER ABSTRACT 1	3	0,4%
OTHER ABSTRACT 2	50	7,3%
SCHEMATIC ENTITIES	0	0%

11. táblázat. Az MNSZ *N.barát* előtagtípusainak ontológiai kategorizációja Kugler–Palágyi–Simon (2023) alapján

Az MTSZ és az MNSZ adatait összehasonlítva (lásd Az MNSZ *N.barát* adatai (1. számú melléklet) és Az MTSZ *N.barát* adatai – típusok (3. számú melléklet) táblázatokat) a főnévi előtag és a *-barát* a kapcsolódási mintázataiban a várthoz képest épp ellentétes tendencia figyelhető meg: míg a *-barát* utótag az *N.barát* konstrukcióban egyre sematikusabbá, absztraktabbá válik, az előtagok időben egyre erőteljesebben képviselik az elsőrendű ontológiákat, egyre több a konkrét jelentéstartalmú előtag. A *-barát* mint képzőszerű utótag fejezet foglalkozik részletesen a *-barát* absztrahálódásának a szimptomáival. (Az *N.barát* konstrukció kialakulásának és begyakorlásának lehetséges okai fejezet a konverzióval kapcsolatos tényezőket tárgyalta, ezek szintén nem függetlenek az utótag grammatikalizációjától (vö. Dér 2008: 12–13; 38).)

	MTSZ		MNSZ	
elsőrendű	28	37,3%	413	60,0%
másodrendű	27	36,0%	132	19,2%
harmadrendű	20	26,7%	155	22,5%

12. táblázat. Az MNSZ és az MTSZ *N.barát* előtagtípusainak ontológiai kategorizációja
Paradis (2005) alapján

	MTSZ		MNSZ	
human	13	17,3%	161	23,4%
animal	4	5,3%	44	6,4%
artefact	3	4,0%	90	13,1%
natural o/p	4	5,3%	78	11,3%
location	5	6,7%	36	5,2%
event	1	1,3%	4	0,6%
process	2	2,7%	58	8,4%
state	23	30,7%	49	7,1%
ability	0	0%	1	0,1%
cultural o/p	8	10,7%	90	13,1%
institution-like social structures	4	5,3%	35	5,1%
other abstract 1	2	2,7%	3	0,4%
other abstract 2	6	8,0%	50	7,3%
schematic entities	0	0%	0	0%

13. táblázat. Az MNSZ és az MTSZ *N.barát* előtagtípusainak ontológiai kategorizációja
Kugler–Palágyi–Simon (2023) alapján

5.2. A JELZETT SZAVAK (N_1) ONTOLÓGIÁJA

Az $N_2.barát$ N_1 konstrukciók esetében Szilágyi Ferenc (1999) még csak a személyre vonatkozó jelentéseket érzi természetesnek, a nem személyre vonatkozók kerülését javasolja és alternatívaként a *-kímélő* utótagot (*bőrkímélő*) ajánlja helyettük. (Szilágyi (1999)-nek csak a nyelvészeti deskripció körébe tartozó megállapításaira reflektál a jelen leíró nyelvtani dolgozat.) Az *N.kímélő* azonban csak a 'nem árt valaminek' jelentésben, és leginkább olyan N_2 -knél lehet az *N.barát* alternatívája, amelyek alapvetően károsak N_1 -re, a jelzett dologra (Fejes 2014). Az *N.kímélő* így már az első *N.barát*-jelentést sem képviselhetné teljeskörűen, hiszen a 'nem árt neki' nem foglalja magában a 'kedvező számára' jelentést is. Amíg egy bőrbarát szappan ápolhatja, hidratálhatja is a bőrt, addig egy bőrkímélő szappan csupán nem szárítja ki,

nem károsítja azt – de nem biztos, hogy konkrét pozitív hatásokat kivált, csak a negatívakat kerüli el. Az *N.barát* szerkezetek második jelentésének (’kedvelője valaminek’, ’valakinek az igényeihez illeszkedő’) reprezentálására pedig már végképp nem alkalmas az *N.kímélő*. Érdeemes Szilágyi (1999) kritikájaként megjegyezni, hogy az *N.barát* megvalósulásai már az MTSZ-ben is begyakorlottan vonatkoznak nem személyre (nem HUMAN ontológiájú entitásra) is, például „ezért van mélyenfekvő összefüggés az *szovjetbarát politika* és a kommunisták részvételével folyó kormányzás szükségessége között” (#20429646) (lásd 14. táblázat).

Molnár Csikós László (2009) szerint a nem személyre, hanem dologra vonatkozó jelentések újabb keletűek. Az MTSZ adatainál az N_1 komponensek (amelyekre az $N_2.barát$ vonatkozik) fogalomkörökbe (ontológiai kategóriákba) sorolásakor (Kugler–Palágyi–Simon (2023) alapján) kiderül, hogy a legkorábbi adatok túlnyomó része valóban személyre vonatkozik, és csak az 1900-as években kezdett el megjelenni más fogalomkörbe tartozó előtag a konstrukcióban, de még akkor is csak nagyon ritkán (lásd Az MTSZ *N.barát* adatai – példányok táblázat (2. számú melléklet)). Az MTSZ 201 releváns *N.barát* adata közül 134 vonatkozik HUMAN kategóriájú N_1 -re, és csak 61 egyéb kategóriájúra (5 pedig címként szerepel, ezért ezeken nem végezhető el a kategorizáció), de a 61 nem HUMAN kategóriájú szóra vonatkozó *N.barát* között is szerepel több olyan, amely nem élő entitásra, nem emberre vonatkozik ugyan (pl. *buzgalom*), de érintkezésben áll az EMBER fogalmi tartománnyal, ezen keresztül egy embert ér el (például a buzgolkodót, lásd „Erre, azt gondolom, némi előzetes munka szükséges, melyet csak *ügybarát buzgalma* teljesíthet.” (#9490824) – a *buzgalom* egy személy állapota és adott állapotban végzett cselekvése, a fogalmi kontiguitás révén (vö. Tolcsvai Nagy 2017b: 262) az *ügybarát* (közvetetten) a személyre vonatkoztatva is értelmezhető).

Ontológia	Típus (db)	Arány (%)
HUMAN	134	66,7%
ANIMAL	0	0%
ARTEFACT	3	1,5%
NATURAL O/P	2	1,0%
LOCATION	0	0%
EVENT	0	0%
PROCESS	2	1,0%

STATE	1	0,5%
ABILITY	0	0%
CULTURAL O/P	7	3,5%
INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES	13	6,5%
OTHER ABSTRACT 1	7	3,5%
OTHER ABSTRACT 2	26	12,9%
SCHEMATIC ENTITIES	0	0%

14. táblázat. Az N_1 tagok ontológiáinak megoszlása az MTSZ-ben Kugler–Palágyi–Simon (2023) alapján

Az MTSZ adataiból tehát az látszik, hogy az *N.barát* szerkezet eredetileg valóban szinte csak személyt jelölt, majd később, az 1900-as évek második felétől jellemző, hogy áttolódhatott dolgok jelölésére is, a 2000-es évektől pedig már kiegyenlítődni látszik az ÉLŐ / HUMÁN és az ÉLETTELEN / NEM HUMÁN tartomány.

Az MNSZ „+barát” melléknévi szótőre adott találataiból lekért 250 elemszámú véletlen listán (Az MNSZ *N.barát* adatainak kapcsolódási mintázatai táblázat (14. számú melléklet)) a kapcsolódási mintázatok vizsgálata azt mutatja, hogy az *N.barát* szerkezet itt már alig jelöl HUMAN ontológiai kategóriájú N_1 -eket, sokkal inkább az absztraktabb dolgok kidolgozása felé (lásd Tolcsvai Nagy 2017a: 58, 2017b: 249) tolódik át:

Ontológia	Típus (db)	Arány (%)
HUMAN	16	6,4%
ANIMAL	1	0,4%
ARTEFACT	33	13,3%
NATURAL O/P	4	1,6%
LOCATION	14	5,6%
EVENT	1	0,4%
PROCESS	30	12,0%
STATE	0	0%
ABILITY	0	0%
CULTURAL O/P	41	16,5%

INSTITUTION-LIKE SOCIAL STRUCTURES	28	11,2%
OTHER ABSTRACT 1	12	4,8%
OTHER ABSTRACT 2	50	20,1%
SCHEMATIC ENTITIES	0	0%

15. táblázat. Az N_1 tagok ontológiáinak megoszlása az MNSZ-ben

Az MTSZ és az MNSZ adatait összevetve látszik, hogy az *N.barát* szerkezet kezdetben szinte csak személyek jellemzőit konstruálta meg, majd a személyt és a nem személyt jelölő N_1 -ek aránya kiegyenlítődött, ma pedig már inkább különböző típusú absztrakt entitások jellemzésére, részletező kidolgozására használjuk.

5.3. EREDMÉNYEK AZ N_2 .*BARÁT* N_1 KONSTRUKCIÓ SZINTJÉN

Az előtagok (N_2) és a jelzett szavak (N_1) ontológiai kategorizációját elvégezve kiderült, hogy az N_2 .*barát* N_1 konstrukcióban a *barát* elsődleges jelentésének megfelelő tartományok megerősödése, illetve az absztrahálódás egyszerre figyelhető meg – az összetett szerkezet különböző komponenseiben, de párhuzamos folyamatként. Míg az összetett melléknéven belül a *barát* elsődleges jelentésével motiváltan a z előtagok időben egyre erőteljesebben képviselik az elsőrendű ontológiákat (a kedvelt vagy pozitív viszonyulást „élvező” konkrét dolgokat), addig „kifelé”, a jelzett szó, azaz a jellemzett entitás felől a konstrukció egyre absztraktabban viselkedik. A *-barát* konverziója ennek a kimeneti sémának felel meg, grammatikalizációjában az absztrahálódást (vö. Dér 2008: 20) a jellemzett szereplő ontológiája (és az arányok változása) egyértelműen jelzi.

6. A *-BARÁT* MINT KÉPZŐSZERŰ UTÓTAG

6.1. A *BARÁT* POZITÍV ÉRTÉKTARTALMÁNAK ELHALVÁNYULÁSA

A *barát* pozitív polaritása (szemantikai orientációja) alapján azt lehet feltételezni, hogy utótagként szintén pozitív, és ezért a kapcsolódási mintázata is pozitív preferenciát mutat, azaz jellemzően pozitív (és semleges) értéktartalmú szavakhoz járul (vö. Turney–Littman 2002). Az MTSZ adatainak vizsgálatakor kiderül, hogy a gyakorisági listán található 75 releváns

előtagtípus közül mindössze kettőnek lehet negatív értéktartalma (*náci, fasiszta*) (Az MTSZ *N.barát* adatai – típusok táblázat (3. számú melléklet)), a többi adat mind pozitív vagy semleges. Ez a minta alátámasztja Csoóri Sándor (2011) vélekedését, aki nem tartotta volna természetesnek az *ellenségbarát* kifejezés megjelenését.

Az MNSZ adatai azonban azt mutatják, hogy a *barát* utótagként elkezdte elveszíteni pozitív értéktartalmát, és ez hatással van a kapcsolódási mintázatára (vö. Andor 2017, Kugler 2014): több esetben negatív értéktartalmú szóhoz tapadva is használatossá vált. Az MNSZ *N.barát* adatai táblázatban (1. számú melléklet) „negatív” címkével jelöltem azokat a típusokat, amelyek esetében saját megítélésem alapján az előtag jelentése negatív értéktartalmat képvisel (28 darab). A nem jelölt itemek nem egyértelműen pozitív értéktartalmúak, hanem semlegesek, nem nyilvánvalóan negatívak is lehettek. Ezután bevontam egy kontrollszemélyt, akinek szintén ki kellett választania azokat a típusokat, amelyeknél az előtagot negatív értéktartalmúnak érzi (23 darab). Az eredményt összehasonlítottam a saját eredményeimmel:

Saját értékelés	Kontrollszemély értékelése	Darabszám
negatív	negatív	19
negatív	nem jelölt	9
nem jelölt	negatív	4

16. táblázat. Az előtagok negatív értéktartalma

Bár az értékjelentés megállapítása nem egyszerű és egyértelmű feladat, a polaritás nem objektíven sajátja vagy nem sajátja egy főnév típusjelentésének, a saját értékelésem és kontrollértékelőé a legtöbb típus esetében (28-ból, illetve 23-ból 19 esetben) mégis azonos volt. Ez alapján kijelenthető, hogy előfordulnak olyan előtagtípusok, amelyek negatív értéktartalmat hordoznak. Ezek száma (két értékelővel 28 vagy 23) az összes előtagtípushoz (768) viszonyítva elenyésző ugyan, de az MTSZ adatainak számához képest történt növekedés azt mutatja, hogy valóban megindulhatott az *N.barát* konstrukcióban a *-barát* komponens pozitív értéktartalmának (és preferenciájának) a gyengülése.

6.2. A -BARÁT UTÓTAG KÉPZŐSZERŰSÖDÉSE

Az MTSZ-ben és az MNSZ-ben található *N.barát* sémát képviselő összetett melléknevek nagy elemszáma, illetve a fenti ontológiai vizsgálatok alapján a *-barát* utótagként potenciálisan bármilyen főnévhez hozzáilleszthető (bár a kapcsolódási mintázatok alapján az egyes típusok

között eltérések figyelhetők meg a gyakoriságban) (vö. „A *barát* szóval összeragadt szóbogáncsok mindenünkbe belekapaszkodnak” (Csoóri 2011)). Az *N.barát* egyre szélesebb körű elterjedése, a főnévi komponens szempontjából a hatókör tágulása (a kidolgozó kifejezések változatossága), továbbá a *-barát* pozitív értéktartalmának gyengülése, illetve elhalványulása a grammatikalizáció lehetséges irányát is jelzi (G. Orosz 2006: 458; Dér 2008: 20).

A *-barát* az összetételi tagok és a képzők bizonyos jegyeit is magában hordozza, a prototipikus képzők és a prototipikus utótagok által kijelölt skálán a két végpont közötti átmeneti területen helyezkedik el, ezért nevezhető képzőszerű utótagnak (Ladányi 2017: 595). A dolgozat elemzései hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a képzőszerűvé válást konstrukciós szemlélettel, adatalapúan is meg tudjuk ragadni.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás eredményei alapján a *-barát* főnév → melléknév konverziója az *N.barát* szerkezethez kötött, a kimeneti sémának (az *N.ellenes* antonim „párjának”) megfelelő jelenség. A melléknévi érték nem magyarázható az önálló előfordulású *barát* többszófajúságával, mivel az önálló előfordulású *barát* kifejezésre nem jellemző a melléknévi használat. Az MNSZ és az MTSZ adataiból kiderült, hogy a *barát* konverziója (kevés kivétel mellett) az *N.barát* konstrukcióra korlátozódik. Ennek motivációja inkább a polaritás szerinti pár, az *N.ellenes* párhuzamos kialakulásában, illetve a *barátja az N-nek* szintagma meglétében kereshető.

Az *N.barát* összetett mellézneveknek két fő jelentése, a ’kedvező, vagy legalábbis nem káros valami számára’, illetve a ’valamit kedvelő’ közé a kutatás adatai alapján nem húzható éles határ. Adott példány általában csak a kontextus segítségével sorolható az első vagy a második jelentés kategóriájába, a típusok jelentése a kontextus függvényében változhat, sokszor pedig még egy adott szövegkörnyezetben is egyszerre lehet jelen a két jelentés.

A jelentések pontosabb meghatározásakor az MTSZ és az MNSZ adatbázisában található, az *N₂.barát* *N₁* szerkezetet képviselő típusok kapcsolódási mintázatait az ontológiai kategorizáció segítségével feltérképezve és összehasonlítva láthatóvá vált a konstrukció használatában bekövetkezett két párhuzamos lezajlású, de ellentétes irányú változás: a *barát* elsődleges jelentésével motiváltan az előtagok időben egyre erőteljesebben képviselik az elsőrendű ontológiákat, míg a jelzett szó (*N₁*) irányába inkább az absztrahálódás folyamata figyelhető meg. A grammatikalizációs folyamatban az absztrahálódás hozzájárul a hatókör

bővüléséhez (a konsztukción belüli változatosság növekedéséhez). Ezt a tendenciát erősíti a *barát* pozitív értéktartalmának gyengülése, illetve elhalványulása is (lásd *gyilkosbarát*). Az N.*barát* konstrukcióban megfigyelt, adatalapúan leírt változások a -*barát* képzőszerűsödésének irányába mutatnak.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andor József 2017. A lexikai fokozás polaritásváltásairól. In Gecső Tamás–Szabó Mihály (szerk.): *Az ellentét nyelvi és nonverbális kifejezésének lehetőségei*. Budapest, Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó. 11–17.
https://epa.oszk.hu/02200/02287/00012/pdf/Hungarologiai_Evkonyv_12_033-042.pdf (letöltés ideje: 2025. 01. 02.)
- Cser András 2017. *Morfológia*. Budapest–Piliscsaba: PPKE BTK.
https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/cser_morfologia.pdf (letöltés ideje: 2024. 12. 08.)
- Csoóri Sándor 2011. *Tizenhét kő a parton. Esszék*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
https://reader.dia.hu/document/Csoori_Sandor-Tizenhet_ko_a_parton-2691
(letöltés ideje: 2025. 01. 03.)
- Dér Csilla Ilona 2008. *Grammatikalizáció*. Nyelvtudományi Értekezések 158. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- D. Máta Mária 2004. A szófajváltás a magyarban. *Magyar Nyelv* 100/1: 43–51.
https://real-j.mtak.hu/15444/1/MagyarNyelv_2004.pdf (letöltés ideje: 2024. 12. 21.)
- Fejes László 2014. Barátok közt. *Nyelv és Tudomány*, 2014. július 31.
<https://www.nyest.hu/hirek/baratok-kozt> (letöltés ideje: 2024. 12. 08.)
- G. Orosz Renáta 2006. Új szavak, új jelentések 2004-ből. In Mártonfi Attila–Papp Kornélia–Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest: Argumentum Kiadó. 453–461.
<https://www.szaktars.hu/argumentum/view/martonfi-attila-papp-kornelia-sliz-mariann-szerk-101-iras-pusztai-ferenc-tiszteletere-2006/?pg=469&layout=s&query=bar%C3%A1t> (letöltés ideje: 2024. 04. 26.)
- H. Varga Márta 2006. *A magyar fosztó- és tagadóképző*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 51. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kugler Nóra 2014. A nyelvi polaritás kifejezésének egy mintázata, avagy milyen a *félelmetesen jó*? *Magyar Nyelvőr* 138 (2): 129–139.
- Kugler Nóra–Palágyi László–Simon Gábor 2023. *From temporality to dynamicity: a data-based analysis of Hungarian verbal and participial constructions*. Kézirat.
- Kugler Nóra–Simon Gábor 2017. A *felismerőképesség* határán. Az összetett szó mint emergens szemantikai konstrukció. In Kádár Edit–Szilágyi N. Sándor (szerk.):

- Összetételek és nyelvreírési modellek.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 95–131.
- Ladányi Mária 2017. Alaktan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan.* Budapest: Osiris Kiadó. 503–660.
- Lengyel Klára 2000. A szóösszetétel. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 321–336.
- Molnár Csikós László 2009. Sajátos összetételek a mai magyar nyelvhasználatban. *Hungarológiai Közlemények* 40/3: 137.
https://real-j.mtak.hu/14998/8/hungarologiai_kozlemenyek_2009_3.pdf#page=139 (letöltés ideje: 2024. 04. 26.)
- Nszt. = 2006–. *A magyar nyelv nagyszótára 1–.* Főszerk. Ittész Nóra. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
<https://nagyszotar.nyttud.hu/dictsearch.html?query=bar%C3%A1t> (letöltés ideje: 2024. 12. 08.)
- Paradis, Carita 2005. *Ontologies and construals in lexical semantics.* *Axiomathes*, 15, 541–573.
- Simon Gábor 2024. Konstrukció és/vagy mintázat: az azonosítás kérdései egy használatalapú, korpuszvezérelt nyelvreírásban. In Laczkó Krisztina–Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Magyar igei konstrukciók. Használatalapú függőségi vizsgálatok.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 31–62.
- Szabó Tamás Péter 2008. Szabályok értelmezése és bemutatása normatív nyelvhasználatot leíró kiadványokban. In Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok 7. Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. 217.
http://160.114.160.166/pub/doktori_iskola/nyelveszet/lingdok7.pdf#page=211 (letöltés ideje: 2024. 12. 08.)
- Szilágyi Ferenc 1999. A környezetbarát és társai. *Élet és Tudomány* 1999/15: 455.
https://adt.arcanum.com/hu/view/EletEsTudomany_1999_1/?query=bar%C3%A1t+ut%C3%B3tag&pg=518&layout=s (letöltés ideje: 2024. 04. 26.)
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017a. Bevezetés. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan.* Budapest: Osiris Kiadó. 23–71.

- Tolcsvai Nagy Gábor 2017b. Jelentéstan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 207–499.
- Turney, P. D.–M. L. Littman 2002. *Unsupervised learning of semantic orientation from a hundred-billion-word corpus*.
<https://arxiv.org/ftp/cs/papers/0212/0212012.pdf> (letöltés ideje: 2025. 01. 02.)